

Ernst Bloch: Espai per a la Utopia. Un projecte de Francesc Abad, 2010 - 2017

Hanna Gekle

Filòsofa i psicoanalista

Concepció i direcció del projecte: **Francesc Abad**

Assessorament filosòfic: **Claudia Kalász**

Edició i so: **Adolf Alcañiz**

Càmera: **Nadja Smith**

Lloc i dia de l'entrevista: **Frankfurt a. M., 21-2-2010**

Traducció de l'alemany: **Carme Gala**

© del contingut de l'entrevista: **Hanna Gekle**

La relació personal amb Ernst Bloch #00:00:04-2#

Ja havia intentat llegir la filosofia de Bloch a l'escola i a l'institut, però el primer en què em vaig introduir va ser en la teoria crítica. Llavors, abans d'acabar el batxillerat, vaig veure que tenia una via més fàcil per accedir a Bloch. Va ser una agradable sorpresa saber que ensenyava a la Universitat de Tübingen. Ho tenia molt a la vora del lloc d'on sóc jo i per això em va venir tan bé anar-hi a estudiar filosofia. I a Tübingen vaig tenir la sort de conèixer Bloch molt aviat. Ja el vaig conèixer durant el curs 1970/71, el meu primer curs a la universitat, i no vaig trigar gaire a entrar en el seu entorn més proper. Em van convidar per primer cop pel seu aniversari quan en va fer 85, que va ser... el 1970, si no m'equivoco. En tot cas, el vaig conèixer molt aviat. I quina meravella!, no m'hauria esperat mai la paciència que va tenir amb mi, que m'acceptés malgrat tot. Ja havia llegit molta filosofia, però era una principiant, una estudiant molt jove, de 19 anys. Però de tot això, Bloch no en feia cap cas. No donava tanta importància a tractar amb algú que hagués llegit molta cosa sobre Kant, per exemple. Més que no tots els coneixements, que d'altra banda també s'havien de tenir, Bloch trobava important una especial manera de ser, una actitud intel·lectual, tenir curiositat intel·lectual. Possiblement, també una certa actitud moral. Però vaig estar realment de sort que m'acceptessin tots dos, tant ell com la seva esposa. I llavors vaig començar a treballar amb ell relativament aviat. Amb "Experimentum Mundi" ja vaig fer-li algunes tasques com a secretària. Al principi eren col·laboracions modestes, és clar, però llavors ja en vaig aprendre un munt. I sobretot, la meua sort va ser mantenir el contacte personal amb ell. Molt regularment, fins que es va morir.

El desig al centre de la teoria de Bloch i Freud #00:02:54-8#

En realitat, jo volia treballar sobre Hegel. Però la mort de Bloch va modificar algunes coses. En vida seva no hauria fet mai la tesi doctoral sobre ell. Ho hauria trobat massa proper, no hauria estat correcte. Però quan es va morir, l'alumnat se sentia amb el deure de continuar la seva obra. També hi havia la intenció de crear una mena de "Centre de recerca Ernst Bloch", en el qual, des de diferents perspectives, s'havien d'idear projectes de treball sobre Bloch i dur-los a terme. Però l'ampli context d'investigació va quedar en res. Un dels pocs resultats va ser el meu doctorat. Val a dir que, de bon començament,

tenia clar que mai no escriuria únicament sobre Bloch. Buscar un contrapès sempre em va semblar important. El cas és que em trobava en l'estranya situació de valorar-lo infinitament i puc afirmar que la meua vida no hauria estat igual si no fos per la sort, repeteixo, de ser ben rebuda tan aviat pels Bloch. Segur que hauria estat diferent. Però la filosofia blochiana, com a filosofia, sempre l'he trobada extremament problemàtica en aspectes essencials. De bon començament. La meua orientació era més aviat històrico-filosòfica. I Bloch significava una esfera molt especial, una relació molt especial. No era cap professor de filosofia com els altres amb qui estudiàvem, ell era un filòsof. Però, com deia abans, pel que fa aquesta filosofia, la seva pròpia, en parlàvem sovint, especialment dels aspectes metafísics-i hi havia una profunda entesa entre nosaltres, tot i així m'havia mirat el nucli metafísic d'una manera més aviat crítica.

El desig – justament això significa la possibilitat de comparació, la teoria del desig, vista antropològicament: és la força motriu que empeny l'home, que determina la seva vida. En el fons, aquest és el fil que tenen en comú Bloch i Freud, l'únic que justifica i fa possible una comparació entre ells. I no sé per què, abans, no ho havia vist ningú. Quan observes tot plegat, deixant al marge la terminologia específica de cadascun, aquest és el nexa intrínsec dels dos pensadors. En conseqüència, veure-ho em va portar a interpretar “El principi de l'esperança” d'una determinada manera, és a dir, com una fenomenologia del desig.

Matisos de la relació regressió-anticipació en el somni nocturn #00:06:18-6#

El desitjar comença, diguem-ne antropològicament, com un desig plenament individual (així està estructurat “El principi de l'esperança”). O sigui, és obvi que, des del principi, antropològicament, l'home sempre aspira a més d'allò que és. Per a Freud seria el que es va interpretar com a impuls. Aleshores no es parlava ben bé de desigs sinó d'impulsos instintius, en l'escola freudiana ortodoxa. Avui dia, segur que ja no seria així. Però aquest nexa entre ells dos, per més contundent que sigui, llavors no era tan palmari. Sobretot perquè Bloch mirava d'allunyar-se de Freud, també hi tenia tot el dret. I com que va tractar de separar molt diametralment el somni nocturn i el diürn, en la seva obra no va poder integrar res, ni tan sols un vestigi, de la base filosòfica del Freud psicoanalític.

En canvi, jo vaig optar per veure quina progressió hi ha també en el somni nocturn, en diversos aspectes. Tot i que el somni nocturn mobilitzi desigs antics, sorgeix d'una insatisfacció amb el present. La persona que somia té un problema amb l'ara i aquí. De nit, tot plegat continua treballant dins seu i desvetlla vells desigs que fan com de motor del somni, però que ara s'han d'expressar en una altra forma disfressada, en la dimensió de la “consideració a la representabilitat”, segons Freud. Donat el cas, s'ha de canviar la vella cançó, que diguéssim, de manera que el Jo del qui somia (que també està limitat per les condicions del somni, però sense quedar anul·lat del tot) també representi una figura que resulti en bona manera possible. Per tant, el somni adopta diverses dimensions noves, perquè transforma problemes intel·lectuals en imatges. I Freud més aviat ho havia considerat sota l'aspecte de la regressió, però no cal. Aquí es pot llegir Freud en contra d'ell mateix, que és el que vaig intentar fer.

I, és clar, això vol dir que en el somni nocturn, quan els vells desigs es deixen despertar de nou i tracten de tornar, llavors retornen al present, al present del qui somia, cosa que comporta un canvi del passat en si, en tant que tracta de tornar al present. En aquest aspecte, sempre hi ha solament un temps: el present del passat, el present real i el present del futur.

Funció clau de la categoria no-contemporaneïtat: estratificació del temps en comptes d'un continu lineal #00:09:50-6#

El tema de la no-contemporaneïtat, el considero essencial en Bloch. Però no és l'únic que el toca. Abans que ell, Trotzki havia indicat una cosa semblant amb el concepte de la revolució permanent. Independentment d'això, considero la no-contemporaneïtat una categoria clau en la teoria de Bloch. És significatiu que no la desenvolupés fins a "Herència d'aquesta època". En "L'esperit de la utopia" encara no apareix, però té un paper cabdal en el pensament utòpic estratificat. Perquè el concepte de la no-contemporaneïtat permet concebre el temps en diverses capes. No hi ha cap successió continuada, en la qual, com en la creença tradicional del progrés, l'última cosa sempre és la millor, ans al contrari. Per a Bloch –amb la seva capacitat d'exposar continguts encara no satisfets en allò aparentment conclus–, també en el passat encara hi ha coses que, sí, són passades i no han esdevingut res, però que en certa manera esperen ser salvades, o que tenen un contingut utòpic que solament per això, per no haver-se materialitzat mai, no s'hauria de deixar simplement de banda. Podríem recórrer als temps passats pel sol fet que el passat, en certa manera, recorre a nosaltres. El passat no és solament un dipòsit d'allò que s'ha esdevingut i ens fa retrocedir, sinó que el mateix passat encara és tot un món de possibilitats no exhaurides. La part determinant és l'interpret, que, a partir de l'ara i aquí, decideix què és el que encara no s'ha satisfet en un sentit utòpic. Però a nosaltres mateixos, com a éssers limitats i tan sols determinats pel present, ens cal el coneixement del passat per poder tenir idees.

El poder del passat sobre el present #00:12:26-8#

Sobre el poder del passat i el seu aspecte reaccionari, no crec que calgui parlar-ne gaire. Sembla tanmateix evident. Sobretot en els temps en què Bloch va escriure "Herència d'aquesta època", ja sabem que hi havia dues grans ideologies, entre elles el socialisme, que apostava pel futur. Però llavors hi havia també el feixisme emergent, amb la seva filosofia d'arrels i raça i totes aquestes ideologies i utopies retrògrades. Si hi havia utopies, eren retrògrades en tota regla. En contra d'això, és clar, Ernst Bloch tracta de posar a la balança tot el que té al seu abast com a pensador crític.

La crítica del concepte de progrés #00:13:21-5#

Bloch va desenvolupar la dialèctica estratificada (que té tanta importància en el concepte de la no-contemporaneïtat) precisament per poder oposar alguna cosa a aquesta idea de progrés lineal, sostinguda tant per la socialdemocràcia com pel partit comunista d'aleshores. Això vol dir que no solament interpreta com a cert o fals, i ja està. Sinó que, a més a més, tracta d'entendre. També en les ideologies que aparentment són purament reaccionàries es realitzen desigs humans qualssevol, que, eventualment, poden ser despullats del contingut reaccionari. Són els que s'utilitzen, diríem, abusivament.

Bloch no entra en la dimensió d'una negativitat concreta #00:14:19-2#

Avui, jo diria que per exemple l'holocaust no va ser realment constitutiu en la filosofia

blochiana, perquè Bloch l'inclou en el concepte metafísic d'una negació absoluta. Hi ha la possibilitat d'un mal radical que no conté res de res de positiu. Però això està en una contraposició abstracta, en l'aspecte metafísic de la seva filosofia entre tot i res. Trobo que és molt problemàtic com es pot tractar un dualisme tan extrem d'una manera constructiva. Encara ara pensaria que, mentre intentava formular molt exactament el positiu dins el concepte d'una fantasia objectiva o dins el concepte de la utopia concreta, no va tractar gaire la dimensió d'una negativitat concretament concebible. Se suposa que també hi ha una cosa anàloga en la psicoanàlisi, on el Freud tardà parlava de l'impuls mortal, cosa amb què aconseguim una dimensió semblant d'un concepte molt universal de la negativitat, que aleshores s'imposa a tot arreu i on es troben aclariments amb relativa facilitat per a coses tan inconcebibles com l'holocaust.

Passat i futur: l'inconscient en Freud i l'encara-no-conscient en Bloch #00:16:21-6#

L'inconscient no és pot oposar simplement a l'encara-no-conscient. I a l'inrevés, l'encara-no-conscient no és res que no tingui res a veure amb l'inconscient. Hi ha la possibilitat d'entendre Freud de tal manera que tenim un desenvolupament normal que arriba a la fi. Després tenim el mecanisme de reprimir continguts per part del Jo com una forma de protesta, on es dona una rígida divisió entre un contingut antic que ja no és accessible i la consciència. Bloch adjunta el seu preconscious al futur, mentre que, efectivament, en l'inconscient freudià ell veu com es van corrompent sobretot els vells complexos. Llavors troba molt revelador i honorat tornar-ho a treure a la llum, per tal que es puguin anul·lar aquests efectes negatius. Però, per a Bloch, l'inconscient freudià no té cap contingut utòpic possible. Jo, per exemple, no ho crec pas. I tampoc no cal fer aquesta forma de contraposició. Avui dia, deixant enrere les escoles, és segur i demostrable científicament que les antigues marques de la infantesa –ho dic d'una manera molt neutral– tenen un significat per a nosaltres i les experiències posteriors amb prou feines s'hi poden oposar: sempre queden gravades. Naturalment, es pot intentar de minimitzar-ne el poder. Però és impossible allà on hi ha conflictes indissolubles, això és clar. Amb la qual cosa –partint de la psicoanàlisi freudiana– l'individu està inhibit en les seves possibilitats de futur en tant que no pot superar aquests conflictes. La font dels conflictes rau en el passat, en la primera infantesa. Però s'expressen en la incapacitat del Jo adult de percebre les seves possibilitats en el present i en el futur.

Al contrari, el gran mòbil del desig no surt mai del present. S'uneix amb el desig fervent que coneixem de la infantesa i amb això esdevé una veritable força impulsora, sense la qual el desig de l'adult al final seria una ximpleria enutjosa.

Alliberació de la capacitat de desitjar mitjançant el procés psicoanalític #00:19:23-2#

En certa manera intentem això. Aquesta seria una de les possibles descripcions d'un procés psicoanalític. Si hi pensem, ja se sap que el surrealisme també intentava fer que l'inconscient, com a força productiva, fos estèticament constructiu i donava un nou tractament a aquests continguts: no pas tornant-los a inhibir una altra vegada, no? Sinó intentant aprofitar aquestes possibilitats directes del desig indòmit. De manera que per a un individu adult sigui possible integrar-ho en el seu present. Els desigs, els grans desigs de la infantesa –com qui diu, aquesta és la tragèdia de la infantesa–, estan condemnats a fracassar. El que no podem aconseguir de petits, solament podem tornar a intentar realitzar-ho de grans. Però amb la condició d'una renúncia parcial als desigs del passat,

de la infantesa. Com qui diu, s'ha de transformar la força del desig infantil en forma adulta, sense quedar-se agafat als continguts incestuosos. Aquest és l'art. Els desigs han de madurar, si ho volen així. Però no ho fan automàticament. Quan les persones, tantes i tantes, s'amarguen o s'exasperen, de fet és que fracassen a l'hora de convertir els desigs infantils en una forma que els faci possible ser feliços en la vida adulta.

Bloch concep l'encara-no-conscient com una constant antropològica. La constant antropològica és l'única que passa a la història, evidentment. Vol dir que la capacitat humana d'anticipar determinades coses i de formar determinades coses, crea una història cultural. I naturalment, a posteriori ens en podem tornar a apropiat.

L'encara-no-conscient i l'inconscient són constants antropològiques #00:21:42-3#

Per a l'inconscient freudià seria el mateix. També és una constant antropològica que va continuadament a través de la història universal. On hi ha humans, hi ha coses inconscients. Formen part d'ells. I també actuen a partir d'aquest pòsit conglomerat. Ergo, en totes les accions humanes i en tots els resultats culturals hi ha aspectes tant de l'encara-no-conscient com de l'inconscient. La qüestió tan sols és com els veiem. I, és clar, també quant en veiem.

Una forma narrativa de pensar que produeix canvis #00:22:24-2#

Cal tenir en compte que, quan vaig tractar Ernst Bloch, pel fet d'haver tingut la sort de poder estar amb ell, de poder gairebé observar-lo pensant, vaig comprovar que tenia una manera d'explicar les coses que cap altre mestre en filosofia no tenia i que realment et canviava: et transportava físicament a un altre estat. Posteriorment, fent psicoanalítica, he après a conceptualitzar el que Bloch indicava en el fons amb això i que estava molt relacionat amb el que Freud havia denominat "els desigs inconscients". Però, a més a més, no pas a partir de la separació normal, tan habitual, entre les coses reprimides i el Jo limitat a causa d'elles, sinó a partir d'una mena de transició gegant del seu Jo actual i present que intenta desenvolupar per al futur continguts encara-no-conscients. Però ell ho feia amb l'eros que provenia de la infantesa.

El món interior subjectiu i el món exterior objectiu s'imposen mútuament. Concepte clau: fantasia objectiva #00:23:57-2#

En aquest cas, potser tindria molt de sentit aplicar amb una dialèctica estratificada el concepte de la no-contemporaneïtat. No podem dir: primer cal fer això i, després, allò. Aquí no tenim possibilitat de decidir res. Fem història tant sí com no. I la fem a causa d'un pòsit conglomerat que nosaltres no hem escollit. Naturalment, no solament és resultat de les nostres particularitats biogràfiques pròpies, sinó dels processos històrics, socials i altres en què ens trobem immersos i en els quals ens hem de moure. D'una banda, la dimensió psique o individu, i de l'altra, la societat, això és una contraposició abstracta que no existeix com a tal. Per començar, naturalment ja naixem dins una societat, com a fills confrontats amb uns pares que nosaltres no triem, en un temps que nosaltres no triem, amb efectes del passat que nosaltres no triem. Entre interior i exterior no hi ha cap possibilitat de separació. Nosaltres ho ampliem una mica. En certa manera, el desenvolupament d'un espai interior és un procés complicat per a un individu, que així guanya una certa llibertat respecte a les condicions exteriors. Però, en si, simplement no

tenim l'elecció de separar l'interior i l'exterior, això va del tot automàticament. Sens dubte, en aquest cas, el concepte de la fantasia objectiva seria en realitat una clau per concebre l'interior i l'exterior conjuntament, o bé per indicar-ne la connexió. Perquè la fantasia objectiva no significa altra cosa que "jo, com a subjecte, tinc fantasia". Però aquesta fantasia no sura simplement en l'aire, sinó que recull una part de les possibilitats que hi ha al defora del subjecte fantasiador i que, sobretot, després també es poden configurar com a fantasies objectives. Això vol dir que, així, la connexió interior-exterior està evidentment coordinada en aquest concepte.

Això ja comença amb les simples gerres que Bloch interpreta en "L'esperit de la utopia", on sap perfectament per què agafa les populars gerres decorades amb una cara barbuda i no una altra cosa. Aquí és on comença l'art o una estètica de la preaparença, que, en principi, troba material en tot el que produeix formes humanes. I l'art és l'espai preferit on això succeeix, però no és pas l'únic.

El recurs de la preaparença estètica davant els problemes formals d'una filosofia del Nou #00:27:12-5#

És clar, si fem una filosofia del Nou, també tenim nous problemes formals. Llavors hem de poder enraonar de coses que no existeixen. I per a això, se'ns han d'acudir categories que són noves. Hem d'aplicar un tractament nou per al passat, suggerir reinterpretacions, o bé una interpretació d'allò que és nou també en relació amb les obres d'art del passat. I llavors tenim problemes formals totalment nous, que Ernst Bloch, per exemple, quan ja era molt gran, encara va mirar de formular epistemològicament en "Experimentum Mundi". No dic que ho aconseguís, però es tractava d'una teoria epistemològica d'allò que és nou, on aleshores també calen unes categories lògiques noves. De la mateixa manera, no fa revivre simplement cap metafísica, sinó que ha de ser una metafísica d'allò nou i, com a tal, amb la metafísica tradicional comparteix el contingut metafísic però no pas la forma, gens ni mica. Ni tampoc l'abast.

L'actualitat de Bloch s'ha de reelaborar en cada generació #00:28:36-0#

Diagnosticar una actualitat directa, ho trobo molt difícil. Si ho llegim avui, moltes coses semblen bastant complicades. Per preparar-me aquesta entrevista, he tornat a llegir "El principi de l'esperança" i algunes coses són certament pura tesi, molt dogmàtiques, vist des de l'esperit de l'època. Crec que llavors Bloch va reconèixer a Heidegger que la seva filosofia, a ulls veients, sols era el resultat d'una societat en ocàs. Aquí també hi ha molta influència del context històric. I en això cal fer alguns salts. En aquest cas, almenys pel que fa a la forma. Tots som fills del nostre temps i és important tornar a salvar, una vegada i una altra, "El principi de l'esperança" o els continguts vitals de la filosofia blochiana. Cada generació té la tasca de descarregar-se del llast vell i tornar a refer-se el seu passat. Naturalment, també val per a la filosofia blochiana. Malgrat això, crec que l'actitud que va adoptar Ernst Bloch era i és exemplar, tant ara com abans. I crec que si adoptem aquesta actitud com a pròpia, en aquest aspecte d'una anàlisi imparcial del present tenint en compte que va més enllà, aleshores encara anem molt ben encaminats. Ara crec que "Herència d'aquesta època", per exemple, que més aviat es compon de diversos estudis o assaigs i no té cap enfocament general sistemàtic com "El principi de l'esperança" o obres posteriors, com "Subjecte-objecte", o en un altre registre, "Dret natural i dignitat humana" resulta molt menys problemàtic. "Herència d'aquesta època",

amb les seves anàlisis d'aquells temps, encara ara em sembla exemplar. “El principi de l'esperança”, en canvi, el trobo molt llunyà en tots els aspectes.

Tot filòsof la ha de tenir, aquesta curiositat científica, evidentment. Però Bloch la va convertir en una forma pròpia de la filosofia, cosa que no és estrictament necessària. Però si es vol investigar, tant se val què, cal tenir aquesta mena de curiositat imparcial. En Bloch, el que després es pot assenyalar és la gran mesura en què tothom, sense cap excepció, també és fill dels seus temps. Ell mateix, és clar, va dependre molt de la conjuntura del moment. Encara que ho volgués, no sempre va reeixir realment a ultrapassar aquesta òrbita de l'anamnesi, que diria ell.

Bé, encara hi hauria moltíssim més a dir. El que potser hi afegiria és: Quan tractem d'actualitzar la filosofia de Bloch d'una manera simple, això agafa sovint un caire estrany. Aleshores, amb molta facilitat, esdevé relativament abstracta, sobretot quan es tracta de moviments polítics i de moments utòpicament concrets. Especialment perquè les posicions polítiques més diverses de seguida influïrien en com s'interpreta una cosa. En aquest sentit, la teoria blochiana em sembla en certa manera massa abstracta per poder facilitar aquesta forma de concreció política. El mateix Bloch va viure condicionat pels grans reptes de la política, permanentment. Sota la Primera guerra mundial. Sota la República de Weimar. El 1933 va haver de fugir de seguida, a causa del seu rebuig del govern del Reich. Aquesta vida depenia directament de les conjuntures polítiques. Però ell mateix, o la filosofia blochiana, és metafísica en essència, no primerament política.

A la perspectiva de futur vista en termes purament econòmics li manca el canvi qualitatiu que implica el concepte blochià de la utopia concreta #00:34:09-0#

Naturalment, a Bloch li hauria molestat que “El principi de l'esperança” s'espallés d'aquesta manera, o que només fos reduït al nucli econòmic. Diguem que vist des del pla dialèctic, amb bona intenció, [la orientació cap al futur de la indústria] és una declaració sobre el nostre món, on es veu que sobretot l'economia creu que té motius per confiar. Però no és cap un futur utòpic que impliqués una qualitat nova. És la prolongació del present en el futur, amb un benefici que s'engrandeix com a esperança. Això és tot. Però no seria el que Bloch hauria considerat una utopia concreta, on s'ha d'incloure alguna qualitat nova, és clar, no pas la buida quantitat d'un benefici en augment.